

حفظ اقتدار مرد در آیات و روایات

هانیه عظیمی

چکیده

داشتن یک زندگی موفق همراه با شادابی و نشاط آرزوی هر پدر و مادر می‌باشد. قرآن کریم به عنوان کتاب هدایت و سعادت بشر در آیات فراوانی به موضوع خانواده که از شئون مهم یک انسان می‌باشد پرداخته و اصول تربیتی آن را بیان می‌نماید از جمله اصول مهم تربیتی در خانواده اصل حفظ اقتدار و استقلال مرد است. حال این سوال پیش می‌آید که مبانی قوامیت مرد بر زن چیست؟ رویکردها و دامنه قوامیت مرد تا چه حدی می‌باشد؟ و حفظ اقتدار مرد در آیات و روایات و خانواده چه اهمیتی دارد؟ با مراجعه به آیات و روایات با روش توصیفی تحلیلی دیده می‌شود که به علت ویژگی‌های خاصی که خداوند متعال در نهاد مرد قرار داده است، او را به عنوان قوامین معرفی می‌نماید. این وظیفه بر اساس ویژگی‌های فطری و ذاتی مرد به او عطا شده است به گونه‌ای که سرشت مرد اینگونه است که هم خودش سعی در حفظ این اقتدار و استقلال، نموده و هم از خواهان حفظ آن از جانب دیگران، خصوصاً همسر و فرزندان می‌باشد. بنابراین وظیفه زن و فرزندان است که اولاً این اقتدار و استقلال را حق مسلم مرد دانسته و ثانیاً آن را رعایت نمایند. مبانی این حکم را می‌توان آیات، روایات و عقل بیان نمود. و درباره گستره قوامیت مردان بر زنان، برخی قوام بودن مردان بر زنان را منحصر به شوهر نسبت به زن ندانسته؛ بلکه آن را حکمی جامع دانسته که برای نوع مردان بر نوع زنان وضع شده است. در مقابل بیشتر مفسران و فقها آیه را مربوط به حوزه خانواده و نه جامعه و منحصر در روابط میان زن و شوهر و مدیریت مرد در خانواده می‌دانند.

کلیدواژه‌ها: اقتدار مرد، قوامون، قوامیت، ریاست و سرپرستی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	مبانی قوامیت مرد بر زن
۲	۱. کتاب
۲	۱-۱. آیه قوامیت
۶	۱-۲. استناد به آیه درجه
۹	۲. سنت
۹	۲-۱. احادیث سرپرستی
۹	۲-۱-۱. احادیث دال بر قیم بودن مردان
۱۱	احادیث دال بر لزوم اطاعت زن از شوهر
۱۳	رویکردها
۱۳	۱. سرپرستی و ریاست
۱۵	۲. کارگزاری و خدمت‌گزاری
۱۵	۳. ریاست و خدمت‌گزاری
۱۶	اهمیت حفظ اقتدار مرد در آیات و روایات
۲۳	نتیجه‌گیری
۲۵	منابع و ماخذ
۲۸	پیوست

مقدمه

اقتدار داشتن مردان بر زنان حکمی قرآنی و روایی است که به سرپرستی و مدیریت مردان بر امور خانواده و تدبیر امور زنان و تأمین نیازهای آنان اشاره دارد. درباره چیستی قوامیت مردان در خانواده، سه رویکرد کلی سرپرستی، کارگزاری و تلفیق سرپرستی و کارگزاری، در میان متفکران شیعی مطرح شده است. درباره محدوده قوامیت مردان بر زنان، نظرات مختلفی وجود دارد برخی از مفسران و فقها آن را حکمی جامع دانسته که برای نوع مردان بر نوع زنان وضع شده است و برخی دیگر آیه را مربوط به حوزه خانواده و نه جامعه و منحصر در روابط میان زن و شوهر و مدیریت مرد در خانواده بیان نموده‌اند.

از نگاهی دیگر چون سرپرستی و مدیریت، مساله‌ای اساسی و مهم در جوامع بشری بوده، پیشرفت جامعه در گرو داشتن مدیران کارآمد است. قوامیت مردان و گستره ولایت ایشان در کانون خانواده که قرآن کریم بر آن انگشت نهاده است. حاکی از این است که مردان مدیریت و مسئولیت امور اجرایی کانون خانواده را برعهده دارند. حفاظت از کيان خانواده و چرخش امور آن مستلزم داشتن حق قیمومت است که با توجه به حکمت الهی، اعطای این حق دارای ملاک‌ها و علت‌هایی است که در این نوشتار با توجه به اهمیت موضوع ابتدا به مبانی قوامیت مرد بر زن، رویکردها و دامنه قوامیت مرد و حفظ اقتدار مرد در آیات و روایات و حوزه خانواده بررسی می‌شوند.

در مورد پیشینه عام تحقیق می‌توان به کتب تفسیری و روایی از جمله تفسیر نمونه، تفسیر المیزان، تفسیر المنار، تفسیر خسروی، من لا یحضره الفقیه، بحارالانوار، الوسائل و مستنبط المسائل را بیان کرد. در این روایات در ذیل آیات مربوطه به شرح آیات پرداخته شده و یا در کتب روایی به برخی روایات در این زمینه اشاره شده است. در مورد پیشینه خاص می‌توان گفت که کتابی در این زمینه یافت نشد اما مقالاتی در این زمینه به رشته تحریر درآمده است مانند مقاله سرپرستی و ریاست خانواده، بررسی مفهوم و مبانی سرپرستی و قوامیت مردم محمدمهدی مقدادی، شرایط، قلمرو و آثار فقهی و حقوقی ریاست زوج در رابطه با زوجه از پروین فرهاد. در این نوشته‌ها به موضوع تحقیق اشاره ای نشده و اگر بیان شده به صورت مجمل.

مبانی قوامیت مرد بر زن

یکی از امور مسلم در دین اسلام، داشتن شریعتی جامع در همه زمان‌ها و مکان‌ها و برای عموم انسان‌هاست. بدین جهت، دانشمندان اسلامی بر اجتهاد و استنباط احکام از منابع آن، همت گماشتند و با نگرشی فنی، همه جانبه و عاری از سلیقه شخصی، احکام را از منابع، استنباط کردند. در ادامه مبانی و ادله ریاست مرد بر زن در خانواده در مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱. کتاب

در قرآن آیات متعددی در مورد احکام خانواده نازل شده که فقها و مفسران برای اثبات ریاست‌اند مرد و سرپرستی او بر خانواده، به آنها تمسک بسته که در ادامه، مورد بحث قرار می‌گیرند:

۱-۱. آیه قوامیت

خداوند در آیه ۳۴ سوره مبارکه «نساء» می‌فرماید:

«الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا»^۱ «مردان سرپرست و نگهبان زنانند، به خاطر برتری‌هایی که خداوند (از نظر نظام اجتماع) برای بعضی نسبت به بعضی دیگر قرار داده است و به خاطر انفاق‌هایی که از اموالشان (در مورد زنان) می‌کنند و زنان صالح، زنانی هستند که متواضع‌اند و در غیاب (همسر خود) اسرار و حقوق او را در مقابل حقوقی که خداوند برای آنان قرار داده حفظ می‌کنند و اما آن دسته از زنان را که از سرکشی و مخالفتشان بیم دارید، پند و اندرز دهید، (و اگر مؤثر واقع نشد) در بستر از آنها دوری نمایید، (و اگر هیچ راهی بجز شدت عمل برای وادار کردن آنها به انجام وظایفشان نبود) آنها را تنبیه کنید و اگر از شما پیروی

۱. نساء(۴)، آیه ۳۴.

کردند، راهی برای تعدی بر آنان نجوید، (بدانید) خداوند بلندمرتبه و بزرگ است. (و قدرت او بالاترین قدرت هاست)^۱

آنچه در فقه و حقوق اسلامی تحت عنوان اقتدار شوهر بر زن آمده است، به طور عمده برگرفته از آیه شریفه «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ»^۲ است. واژگان «قوام»، «قوامه» و «قیمومت» هم که در متون اسلامی برای بیان ریاست شوهر به کار رفته‌اند، از همین آیه ناشی شده‌اند.

«قوامه» در لغت به معنای قیام و اشراف بر امر یا مال و ولایت امر آمده^۳ و به حمایت و سرپرستی نیز معنا شده است^۴ و نیز گفته‌اند که «قوامه» در لغت به معنای محافظت کردن و رعایت مصالح فرد است.^۵ «قیم» که از همین ریشه است، به معنای کسی است که بر امور چیزی قیام می‌کند، و متولی آن می‌شود و آن را اصلاح می‌نماید.^۶ «قوام» نیز به معنای قیم است،^۷ با این تفاوت که قوام، ابلغ و رساتر می‌باشد و او کسی است که قیام‌کننده و عهده‌دار مصالح، تدبیر و تأدیب است.^۸ برخی گفته‌اند: از ماده «قیام» وقتی با «علی» متعدی می‌شود به معنای سرپرستی و سیاست کردن امور است.^۹

خداوند در آیه ۳۴ سوره مبارکه «نساء» می‌فرماید:

۱. مکارم شیرازی و همکاران، تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۴۱۱.

۲. نساء (۴)، آیه ۳۴.

۳. مصطفی و دیگران، المعجم الوسیط، ص ۷۶۸.

۴. رواس قلعه‌جی، الموسوعة الفقهية المسيرة، ج ۲، ص ۱۶۰۲.

۵. السایس و همکاران، تفسیر آیات الاحکام، ج ۱، ص ۴۵۵.

۶. وزارة الاوقاف و الشؤون الاسلامية كويت، الموسوعة الفقهية، ج ۳۴، ص ۷۵.

۷. طبرسی، مجمع‌البیان، ج ۳، ص ۶۸.

۸. بغوی، تفسیرالبغوی، ج ۱، ص ۴۲۲.

۹. ابن‌منظور، لسان‌العرب، ج ۵، ص ۱۶۲.

آیه شریفه ۳۴ سوره نساء و برخی از روایات صحیح السند، نیز مؤید و زمینه ساز چنین باوری است. البته، با این فرض که مرد به وظایف خویش به نحو احسن عمل کند و حقوق همسرش را به شکلی شایسته، ادا نماید

ریاست مرد بر خانواده امری حمایتی است که در وهله اول، مقام و مسئولیتی تکلیف آفرین تلقی می شود و برای تکمیل و اجرای مؤثر آن، با یک سری اقتدار و اختیار، همراه شده تا مرد بتواند به نحو مطلوب و شایسته، مصالح خانواده و افراد تحت حمایت و سرپرستی خویش را رعایت کند و امور خانواده را سامان دهد و آن را به سوی آرامش و سعادت، پیش ببرد.

بنابراین، در فرهنگ قرآن قوامیت مرد کوچک ترین زمینه ای را برای تسلط، استبداد و تعدی باقی نمی گذارد. این توهم که آیه فوق زمینه تعدی و سلطه مردان بر زنان را باعث می شود، شاید به جهت عدم تبیین معنای قوام در تحقیقات و پژوهش های قرآنی باشد.

منابع و مآخذ

* قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی.

* نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی.

کتاب فارسی

۱. جعفری، محمدتقی، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، چاپ هشتم، قم: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۳.
۲. جوادی آملی، عبدالله، زن در آئینه جلال و جمال، تهران، مرکز نشر فرهنگی رجا، ۱۳۷۲.
۳. حکیمی، محمد، دفاع از حقوق زن، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ش.
۴. رشیدپور، مجید، تعادل و استحکام خانواده، تهران: اطلاعات، ۱۳۷۳.
۵. طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، محمدباقر موسوی همدانی، چاپ پنجم، قم: انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴ش.
۶. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۷۲ش.
۷. فاضل موحدی لنکرانی، محمد؛ اصول فقه شیعه؛ قم: مرکز فقهی ائمه اطهار، ۱۳۸۱ش.
۸. کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی در نظم حقوق کنونی، تهران، میزان و دادگستر، ۱۳۷۸ش.
۹. کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی خانواده، تهران، سهامی انتشار، ۱۳۸۰ش.
۱۰. کلمنت، اولریش و همکاران، مفاهیم و تئوری‌های کلیدی خانواده درمانی، مترجم سعید پیرمردادی، اصفهان: همام، ۱۳۸۲.
۱۱. مطهری، مرتضی، یادداشت‌های استاد شهید مطهری، تهران، صدرا، ۱۳۸۵ش.
۱۲. مقدادی، محمد مهدی، ریاست خانواده، تهران: روابط عمومی شورای فرهنگی اجتماعی زنان، ۱۳۸۵.

۱۳. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۷ش.
۱۴. میرخانی، عزت السادات، رویکردی نوین در روابط خانواده، تهران: سفیر صبح، ۱۳۶۰.
۱۵. هاشمی رفسنجانی، اکبر، تفسیر راهنما، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۶ش.

کتاب عربی

۱۶. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: داراحیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ق.
۱۷. بحر العلوم، عزالدین، الزواج فی القرآن والسنة، بیروت: دارالزهراء، ۱۴۰۴ق.
۱۸. بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، بیروت، دارالجیل، بی تا.
۱۹. بلاغی، عبدالحجّه، حجة التفاسیر، قم، حکمت، ۱۳۸۶ش.
۲۰. بیهقی، احمد بن حسین، السنن الکبری، بیروت، دارالفکر، بی تا.
۲۱. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، محقق موسسه آل بیت (علیه السلام)، قم: موسسه آل بیت (علیه السلام)، ۱۴۰۹ق.
۲۲. خسروانی، علی رضا، تفسیر خسروی، تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۹۰ق.
۲۳. دیلمی، حسن بن محمد، ارشاد القلوب، قم: شریف الرضی، ۱۴۰۹ق.
۲۴. رشیدرضا، محمد، تفسیر المنار، بیروت، دارالمعرفه، بی تا.
۲۵. رواس قلعه جی، محمد، الموسوعة الفقهية الميسرة، کویت: دارالفائس، ۱۴۲۱ق.
۲۶. السایس، محمدعلی و همکاران، تفسیر آیات الاحکام، بیروت، دار ابن کثیر، ۱۴۱۵ق.
۲۷. سیوری، مقداد بن عبدالله، کنز العرفان فی فقه القرآن، تهران: مکتبه مرتضویه، بی تا.
۲۸. صادقی تهرانی، محمد، الفرقان فی تفسیر القرآن، قم: فرهنگ اسلامی، ۱۴۰۸ق.
۲۹. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، محقق احمد حسینی، چاپ سوم، تهران: کتاب فروشی مرتضوی، ۱۳۷۵ش.
۳۰. فراء البغوی، حسین بن مسعود، تفسیر البغوی، بیروت، دارالمعرفه، ۱۴۰۷ق.
۳۱. فضل الله، محمد حسین، من وحی القرآن، بیروت، دار الملائک، ۱۴۱۹ق.

۳۲. فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، *الاصفی فی تفسیر القرآن*، قم، مرکز النشر التابع لمکتب الإعلام الإسلامی، ۱۴۱۸ق.
۳۳. قرشی بنابی، علی اکبر، *تفسیر احسن الحدیث*، تهران، بعثت، ۱۳۷۵.
۳۴. قمی، محمد بن علی، *من لا یحضره الفقیه*، قم، جامعہ مدرسین، ۱۴۰۴ق.
۳۵. محقق داماد، مصطفی، *بررسی فقهی حقوق خانواده نکاح و انحلال آن*، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۸۶.
۳۶. مدرسی، سید محمد تقی، *من هدی القرآن*، تهران: دار محبی الحسین، ۱۴۱۹ق.
۳۷. مصطفی، ابراهیم و دیگران، *المعجم الوسیط*، قم: مؤسسه الصادق للطباعة والنشر، ۱۴۱۸ق.
۳۸. معزی ملایری، اسماعیل، *جامع احادیث الشیعه*، قم، مؤلف، ۱۴۱۲ق.
۳۹. مغنیه، محمد جواد، *التفسیر الکاشف*، قم، دار الكتاب الاسلامی، ۱۴۲۴ق.
۴۰. موسوی خمینی، روح الله، *تحریر الوسیله*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، ۱۳۸۲.
۴۱. نوری، حسین بن محمد تقی، *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، مؤسسه آل البيت (علیهم السلام)، ج ۱۲، قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام)، ۱۴۰۸ق.
۴۲. نوری طبرسی، میرزا حسین، *الوسائل و مستنبط المسائل*، قم، آل البيت، ۱۴۰۹ق.
۴۳. وزارة الاوقاف و الشؤون الاسلامیه کویت، *الموسوعة الفقهیه*، کویت: وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامیه، ۱۴۰۴ق.

مقالات

۴۴. نوری، نگاهی به قوامیت مردان در خانواده، مجله نامه جامعه، ۱۳۹۱، ش ۹۶.

